

Beskrivelse og vurdering av tiltaket:

Olweusprogrammet - mot mobbing og antisosial atferd

Ungsinnforfattere: May Britt Drugli og Helene Eng

Vurdert av Ungsinnpanelet: 28.5.2014

Ungsinnforfatterne er ansvarlig for beskrivelsen av tiltaket. Beskrivelsen er basert på informasjon fra Dan Olweus, Kjell Morten Stormark ved RKBU Vest og Universitetet i Bergen og André Baraldsnes ved RKBU Vest samt gjennomgang av annen tilgjengelig litteratur. Ungsinnpanelet er ansvarlig for vurdering og klassifisering.

Sammendrag

Innledning: Olweusprogrammet er et skoleomfattende program med mål om å forebygge og redusere mobbeproblemer i skolen ved å skape et trygt og godt skolemiljø for alle elever.

Beskrivelse av tiltaket: Programmet gjennomføres på skole-, klasse- og individnivå ved å mobilisere det eksisterende sosiale miljøet ved skolen. Lærere, øvrig personell, elever og foreldre involveres i gjennomføringen av programmet. Generelt går en viktig del av programaktivitetene ut på at lærerne skal utvikle seg mer i «autoritativ» retning og at det brukes opplevelsesbaserte teknikker (for eksempel rollespill, klassemøter) for å bedre elevenes kunnskap om sosiale relasjoner.

Evaluering av tiltaket: Det er gjennomført 7 evalueringsstudier av programmet og dets forløpere i Norge. Studiene inkluderer til sammen mer enn 30.000 elever fra 275 skoler. Alle studiene viser reduksjon både i å mobbe andre elever og i å bli mobbet. Reduksjonen spenner mellom ca. 30 og 60%. Flere av studiene inkluderer oppfølgingsmålinger. To viser at mobbingen er redusert 20 mnd. etter implementering av programmet, mens en av studiene viste at det lavere nivået av mobbing også holdt seg de påfølgende 4 årene. Ingen av de norske studiene er publisert i sin helhet som vitenskapelige artikler i fagfelleverderte (peer-reviewed) journaler, men de er beskrevet i flere fagfelleverderte tidsskrift og bokkapitler. I rapporteringen av resultatene er informasjon om datautvalg og statistiske analysene noe mangelfull.

Det er gjennomført flere evalueringer av Olweusprogrammet i USA, der resultatene fra noen av studiene er tilgjengelige via publiserte artikler. Det er positive resultater i disse studiene. Sammenlignet med de norske varierer resultatene mer på tvers av studier, aldersgrupper, etnisitet og aspekter ved mobbing. Det er også gjennomført en meta-analyse som sammenligner 24 programmer for reduksjon av mobbing i skolen. Denne kommer frem til at denne type programmer har en effekt. Olweus programmet hadde større effekter enn gjennomsnittet og forskningen ble omtalt som mer pålitelig.

Ungsinns klassifisering: Programmet klassifiseres som et dokumentert virksomt tiltak på evidensnivå 4 med dokumentasjonsgrad 5 (*****).

Innledning

Olweusprogrammet er et skoleomfattende program med mål om å forebygge og redusere mobbeproblemer i skolen ved å skape et trygt og godt skolemiljø for alle elever. Programmet har videre som et sekundært mål å redusere antisosial atferd i skolen.

Programmet gjennomføres på skole-, klasse- og individnivå ved å mobilisere det eksisterende sosiale miljøet ved skolen. Lærere, øvrig personell, elever og foreldre involveres i gjennomføringen av programmet.

Olweusprogrammet er utviklet i Norge og har vært anvendt her siden 1999 omtrent i den formen det har nå. Forløpere for det nåværende programmet ble benyttet fra 1983-1985 og 1997-1999. Programmet har blitt innført i ca. 600 norske grunnskoler i en regjerings-initiert satsing f.o.m. 2001. Det er gjennomført 7 evalueringsstudier av programmet og dets forløpere i Norge.

Programmet er tatt i bruk i mer enn 9000 skoler i USA. Det er også evaluert i USA med en noe annerledes implementeringsmodell på grunn av tilpasning til lokale forhold (se for

oversikt: Olweus & Limber, 2010a). Programmet er innført i en rekke skoler på Island, i Sverige og Litauen. Programmer mot mobbing, som er inspirert av Olweusprogrammet, er tatt i bruk i Belgia, Canada, Tyskland og Storbritannia (Olweus & Limber, 2010a). Evalueringer av disse programmene kan i følge programutvikler ikke ses på som replikasjoner av originalprogrammet, da noen av programmene er betydelig modifisert.

Distributør/implementeringsansvarlig for tiltaket i Norge

Rettighetshaver i Norge

Uni Research ved RKBV Vest, Uni Helse
Krinkelkroken 1
5020 Bergen
www.helse.uni.no

Rettighetshaver av tiltaket i utlandet (unntatt Nord-Amerika)

Olweus International AS
Vestre Holbergsalmenning 1
5011 Bergen
www.olweusinternational.com

Rettighetshaver i Nord-Amerika

Hazelden Foundation
Center City MN 55012
USA
www.hazelden.org/olweus

Beskrivelse av tiltaket

Olweusprogrammet retter seg mot alle elever i grunnskolen. Det overordnede målet med programmet er å skape et skolemiljø som reduserer mulighetene for og belønning av mobbeatferd i skolen. Ved å forebygge og redusere mobbeproblemer i elevgruppen skapes bedre vennerelasjoner og et trygt skolemiljø. Det legges til grunn at lærerne har ansvar for det sosiale miljøet, ikke bare for undervisningen.

Skolene skal hjelpes til å utvikle et miljø som kjennetegnes ved

- varme, positiv interesse og engasjement fra de voksnes side
- faste grenser mot uakseptabel atferd
- bruk av ikke-fysiske, ikke-fiendtlige konsekvenser/sanksjoner ved regelbrudd
- voksne som oppfører seg på en autoritativ måte og er gode rollemodeller

Programmet tar sikte på å redusere:

- Mobbetendenser/pro-mobbenormer blant elever og voksne.
- Akseptering av mobbing blant elever og voksne.
- Manglende inngripen fra lærere og andre voksne ved skolen.

Programmet fremmer:

- Skolepersonalets kompetanse om mobbing
- Holdning blant elever og skolepersonalet om at mobbing ikke er akseptabel atferd
- Et godt inspeksjonssystem i friminuttene og konsekvent inngripen i mobbesituasjoner
- Innføring og oppfølging av klasse-/skoleregler mot mobbing.
- Bevisstgjøring av, og nærmere samarbeid med, foreldre.

Metoder som anvendes

Olweusprogrammet bruker tiltak på tre ulike nivåer:

- Tiltak på skolenivå: Undersøkelse med spørreskjema, bedre inspeksjonssystem, pedagogiske samtalegrupper, opprettelse av samordningskomité.
- Tiltak på klassenivå: Klasse-/skoleregler mot mobbing, regelmessige klassemøter, klasseforeldremøter.
- Tiltak på elevnivå: Samtaler med mobbere og mobbeofre, samtaler med foreldre til innblandede elever, utforming av individuelle tiltaksplaner.

Tiltakene på de forskjellige nivåene er ment å forsterke hverandre og å bidra til å gi konsistente budskap til elevene

Innføringen av programmet foregår normalt over en periode på 18 måneder. Før programmet kan innføres må skolen være tilknyttet en autorisert instruktør som bistår skolen under innføringen og som parallelt med skolens innføringsperiode får en omfattende opplæring av programeier.

Det etableres videre en samordningskomité bestående av representanter fra ledelsen, lærere, sosiallærere, helsesøster, representanter fra FAU, elevrådet og SFO. Denne komiteen har det overordnede ansvaret for gjennomføringen av programmet.

Alle lærere og annet personale inngår i ”pedagogiske samtalegrupper” som gjennomføres etter en fast struktur hver 14. dag. Hvert møte varer 90 minutter. I disse møtene gjennomgår en personalveileder for programmet i detalj. Det utføres planlegging og evaluering av tiltak blant elevene, samt gis kollegaveiledning.

Videre gjennomføres det to personalmøter pr. skoleår, der programaktivitetene blir gjennomgått og evaluert.

Et viktig tiltak overfor elevene er bruken av regelmessige og lærerstyrte klassemøter, en gang i uken à ca. 30-45 minutter, avhengig av elevenes alder. Disse møtene som ikke er tradisjonelt undervisningsorienterte, brukes blant annet til å diskutere og tydeliggjøre fire klasse/skoleregler for eksempel ved hjelp av strukturerte rollespill. Gjennom møtene får læreren verdifull informasjon om klassens ”indre liv” og maktforhold som er viktig for å oppdage og motvirke mobbeproblemer blant elevene.

Det er utarbeidet ulike former for materiell som benyttes i de ulike delene av gjennomføringen:

- *Olweusprogrammet mot mobbing og antisosial atferd-personalveiledning* (Olweus, 2012).
- Boken *Mobbing i skolen: Hva vet vi og hva kan vi gjøre* (Olweus, 1992)
- Heftet *Mobbing blant barn og unge – informasjon og veiledning til foreldre og andre voksne* (Olweus & Solberg, 2006).
- Olweus elevspørreskjema om mobbing (Olweus, 1996)

Det teoretiske grunnlaget for tiltaket

Generelt bygger Olweusprogrammet på en økologisk modell hvor en rekke ulike faktorer på ulike nivå gjensidig påvirker og samvirker med hverandre (for eksempel Bronfenbrenner, 1979). Sentrale blant disse er individfaktorer, familiefaktorer, skolefaktorer og generelle samfunnsfaktorer. Mobbeproblematikk har mange ulike fasetter og den grunnleggende forskningen og utviklingen av programmet bygger på en rekke ulike teoretiske perspektiv som generell teori om aggressiv og antisosial atferd, generell utviklingspsykologi, kriminologi, «authoritative parenting/discipline», sosial-kognitiv læringsteori, teori om makt, gruppepsykologi og implementeringsteori.

For å forstå mobbeproblematikk og særlig tendensen til å mobbe andre elever er begrepet *proaktiv aggresjon* sentralt. Denne formen for aggresjon, som iblant kalles instrumentell aggresjon, forekommer vanligvis uten (åpenbar) provokasjon fra en annen part/omgivelsene og ser ut til å være motivert av behov for makt og kontroll, status/prestisje og iblant også materielle fordeler. Generell aggresjonsteori og empirisk forskning særlig om denne formen for aggressiv atferd utgjør en viktig bakgrunn for forståelse av mobbeatferd (Patterson, 1982).

Mobbeproblematikken omfatter ikke bare aktivt mobbende elever (bullies), mobbeofre (victims) og mobber-offer (bully-victims), men også en rekke elever i andre roller som medløper, passiv mobber, uengasjert tilskuer, forsvarer (”bystanders”) (Olweus, 1978, 1993). Videre er kameratgruppen en viktig faktor. Sosialpsykologiske mekanismer som sosial smitte, svekkelse av normale sperrer mot aggressive tendenser, ansvarspulverisering (”diffusion of responsibility”) og gradvise kognitive forandringer er med på å forklare at også vanligvis ikke-aggressive elever kan være med på å trakassere medelever. Kameratgruppens (pro- eller anti-) normer i forhold til mobbing er også av betydning.

En skolefaktor av meget stor betydning er lærernes holdning og atferd i forhold til mobbing, enkeltvis i egen klasse og kollektivt i skolen som helhet. Nivået av mobbing i en klasse eller skole er uten tvil sterkt avhengig av disse forhold, og det å påvirke lærernes holdninger og atferd i riktig retning er viktige mål i tiltaksprogrammet (Walker, Hops & Fiegenbaum, 1976.)

Samfunnets generelle holdninger til mobbing og aggresjon/vold (som blant annet kommer til uttrykk i media) er også av viss betydning for hva som skjer i det enkelte klasserom/den enkelte skole, men her er det naturligvis ofte vanskelig for et enkelt program å kunne ha en påvirkning.

I Olweusprogrammet brukes mye av den teoretiske og empirisk baserte kunnskapen om mobbeproblematikken som er skissert ovenfor. Generelt går en viktig del av programaktivitetene ut på at lærerne skal utvikle seg mer i «autoritativ» retning og å bruke opplevelsbaserte teknikker (for eksempel rollespill, klassemøter) for å bedre sin kunnskap om og forståelse av de sosiale relasjoner blant elevene.

Evalueringer

Norske evalueringer

Det er gjennomført flere ulike effektstudier av Olweusprogrammet og dets forløpere i Norge. Seks av disse studiene har benyttet et såkalt "extended age cohort design" – det utvidede alderskohort-designet (se nærmere beskrivelse av designet i Olweus, 2005; Olweus & Limber, 2010a,b), mens den syvende studien har et ikke-randomisert gruppe design med intervensjons- og kontroll skoler (Den nye Bergen studien). I tillegg er det gjennomført en 5-årig oppfølgingsstudie med det utvidede alderskohort-designet i 14 Oslo-skoler (Olweus & Limber, 2010 a,b).

Studiene er publisert som kapitler i bøker (for eksempel Olweus, 1991; 1999; Olweus & Limber, 2010a), og oppsummeringsartikler i internasjonale journaler (Olweus, 1994; 1997 2005). Ingen studier er publisert i sin helhet som vitenskapelige artikler i fagfelleurderte (peer-reviewed) journaler. Informasjon om utvalgsstørrelse, deltagerprosent og frafall er ikke konkret beskrevet i disse oppsummeringene, og utvalgenes representativitet er i liten grad drøftet. Det foreligger få konkrete beskrivelser av de statistiske analysene, da disse oppsummeringene i stor grad har fokus på å oppsummering av selve funnene.

Forekomst av mobbing måles i alle studiene ved hjelp av "The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire" (for informasjon om spørreskjemaet, se Solberg & Olweus, 2003; Olweus 2010a, 2013). Elever klassifiseres som «mobbere» hvis de har rapportert at de i de siste par månedene har mobbet andre 2-3 ganger pr. måned eller mer, og de klassifiseres som å ha blitt mobbet hvis de oppgir å ha blitt mobbet 2-3 ganger pr. måned eller mer. Disse variablene er

brukt i alle evalueringsstudiene. Det er også brukt mer kontinuerlige faktorbaserte skalaer som vanligvis gir noe sterkere effekter enn de dikotomiserte (to-delte) variablene.

”Extended age cohort design” innebærer en baselinemåling (T1) av prosentvis forekomst av mobbeatferd i hvert av de aktuelle klassetrinnene. Neste måling (T2) foretas på samme tidspunkt det påfølgende skoleåret, etter innføring av Olweusprogrammet. Deretter foretas en sammenligning mellom data fra T1 (elever som ikke har mottatt intervensjon) og T2 (elever som har mottatt intervensjon) for elever på samme klassetrinn. For eksempel vil elever som var i 5. klasse ved T1 på T2 sammenlignes med data for de som var 4. klasse ved T1, fordi disse nå går i 5. klasse. Det er altså ikke elever fra samme klasse som sammenlignes, men ulike elever fra samme skole på samme alder. På denne måten kontrolleres det for modningseffekter på grunn av økt alder innen hver kohort. Det er tatt hensyn til dataenes nestede struktur i alle de statistiske analysene ved bruk av fler-nivå analyser (Olweus & Limber, 2010a). Det er beregnet effektstørrelse i form av relativ prosentvis endring $(\%T1 - \%T2) \cdot 100\% / T1$ og absolutt prosentvis endring $(\%T1 - \%T2)$. Den relative nedgangen i nivået av mobbeproblem etter 8 måneders intervensjon har vanligvis ligget i området 30-60 prosent. Nedgangen i absolutte tall har vært 4-6 prosentpoeng for det å bli mobbet og 2-4 prosentpoeng for det å mobbe andre (som har lavere prevalensverdier som utgangspunkt).

De ulike studiene

”Den første Bergenstudien” (Olweus, 1991; 1997; Olweus & Limber, 2010a,b). I alt 2500 elever i 112 klasser ved 42 skoler i 4.-7. trinn deltok. Baseline målingen ble gjennomført i 1983 for 4 alderskohorter. Det var ca. 700 elever i hver kohort. Ved T2 deltok 5., 6. og 7. klasse og den samlede relative reduksjonen for elever som ble mobbet i disse tre klassene var 62 % (absolutt endring var 6,2 %). Andelen elever som mobbet viste en relativ reduksjon på 33 % (absolutt endring var 2,6 %). Ved T3 målingen i 1985 (20 måneder etter T1), deltok 6. og 7. klasse og samlet relativ reduksjon fra T1 for andelen elever som ble mobbet var 64 % (fra 10 % til 3,6 %). Relativ reduksjon for elever som mobbet var 52,6 % (fra 7,6 % til 3,6 %). Den studien målte også antisosial atferd ved hjelp av ”Total Scale of Antisocial Behavior” (TAS) (utviklet av Olweus) og det ble funnet signifikant reduksjon for 5. og 7. klasse fra T1 til T2 og i 5. klasse fra T1 til T3, mens endringen for 6. klasse var marginal både ved T2 og T3 (Olweus, 1991). Man fant også at de klassene/klassestyrerne som i større grad hadde implementert de sentrale klassebaserte tiltakene viste større reduksjon i mobbeatferd enn klasser som i mindre grad hadde implementert slike tiltak (se Olweus & Alsaker, 1991; Olweus & Kallestad, 2010). Det ble altså funnet en ”dose-respons” effekt ($r = 0,52$).

”Den nye Bergen studien” (Olweus, 2005). Data fra 2400 elever i 5., 6. og 7. klasse ved 11 intervensjonsskoler og 11 kontrollskoler ble sammenlignet i 1997 og 1998. En relativ reduksjon i det å bli mobbet på 23,6 % ble funnet i intervensjonsskolene (absolutt reduksjon på 3 %), mens det ved kontrollskolene var en økning i det å bli mobbet. Ved intervensjonsskolene ble andelen elever som utførte mobbing redusert fra 5,6 % til 4,4 %, mens andelen mobbende elever ved kontrollskolene økte fra 4,1 % til 5,6 %. Disse resultatene var mindre sterke enn i «Den første Bergenstudien». Det kan skyldes at programmet kun har vært i bruk i 6, og ikke 8 måneder, da evalueringen ved T2 fant sted. I tillegg var

programperioden en turbulent tid for norske lærere med innføring av en ny nasjonal læreplan, noe som kanskje bidro til mindre systematisk implementering av programmet på de aktuelle skolene.

”Oslo 1 studien” (Olweus & Limber, 2010a,b). Data fra 900 elever i 5., 6. og 7. klasse ble i 1999-2000 undersøkt med 1 års intervall. Relativ endring for ”å bli mobbet” som følge av intervensjonen var for disse klassene samlet 42 % (fra 14,3 % til 8,3 %) og 52 % for å mobbe andre elever (fra 6,4 % til 3,1 %).

”Den nye nasjonale satsningen mot mobbing” omfatter i realiteten tre separate undersøkelser (Olweus & Limber, 2010a,b) som alle kan sammenliknes med data fra påfølgende kohorter og dermed få undersøkt om noe av forbedringene over tid kan forstås som «historieeffekter». Det er ikke holdepunkt for en slik forklaring i noen av de tre studiene. Data er hentet fra totalt 160 (56+46+58) skoler med ca. 20 000 elever i 4.-7. klasse i perioden 2001-2003 (se Olweus & Limber, 2010a, s. 390). Programevalueringer er til nå gjort for de tre første kohortene av skoler, og den relative reduksjonen av elever som ble mobbet var ca. 33% i alle tre kohortene. Absolutt reduksjon varierte mellom 4,5 % og 4,9%. Når det gjelder andelen elever som mobber andre var den relative reduksjonen for de tre kohortene 37%, 48% og 49%, mens absolutt reduksjon var 2,1%, 2,8% og 2,5%. Mer detaljerte analyser har vist at det var tilnærmet like resultat for jenter og gutter og at det også hadde skjedd endringer på andre områder enn selve utfallsvariablene. Blant annet rapporterte elevene at lærerne og særlig kontaktlærerne hadde gjort betydelig mer enn tidligere for å motvirke mobbing (Olweus, 2005), noe som styrker validiteten til konklusjonen om at de positive forandringene var en følge av programmet og ikke noe annet. Den økte læreraktiviteten (ifølge elevene som relevante «observatører») fungerte som en (av flere) medierende faktor(er) av programeffektene.

”Oslo 2 studien»” (Olweus og Limber, 2010b). I alt 14 av de 24 skolene som deltok i den første kohorten i den nye nasjonale satsningen mot mobbing gjennomførte datainnsamling hvert år i perioden 2001-2006, ca. 3000 elever på hvert måletidspunkt. I likhet med andre evalueringer av programmet ble det funnet en reduksjon av nivået av mobbing (det å bli mobbet og det å mobbe andre elever) etter 8 måneders intervensjon og det lavere nivået av mobbing holdt seg de påfølgende 4 årene. Elever som ble mobbet var 14 % ved T1, 9,8 % ved T2 (2002) og 8,4 % i 2006. Dette utgjør en relativ endring på 40 % fra 2001 til 2006 og en absolutt endring på 5,6 %. For mobbende elever var endringen fra 5,5 % ved T1, 2,8 % ved T2 og 2,7 % i 2006, en relativ endring på 50,9 % og en absolutt endring på 2,8 %. Ingen av enkeltelevene som deltok i den første undersøkelsen i 2001 deltok i målingene i 2006. Dette tyder på at det hadde skjedd en endring i deltakende skolenes «skolekultur» som altså fikk positiv innflytelse også på nye elevgrupper flere år etter at Olweusprogrammet ble innført i 2001.

”Studier fra ungdomsskoler” (Olweus og Limber, 2010b). I den første Oslo-studien inngikk også en ungdomsskoleklasse (8. trinn ved T1), og her var relativ reduksjon av elever som ble mobbet 32 % (fra 9,2 % ved T1 til 6,3 % ved T2). Antall elever som inngikk i denne

studien er ikke oppgitt. Reduksjon i andel mobbende elever er heller ikke oppgitt. I den nye nasjonale studien er 8. og 9. klasse fra 14 skoler inkludert. Antall elever er ikke oppgitt. Målinger ble gjort ved T1, T2 (etter 8 måneder) og T3 (etter 20 måneder). Her fant man ingen endring fra T1 til T2, mens relativ reduksjon fra T1 til T3 var 27,5 % (fra 8 % til 5,8 %) når det gjelder mobbede elever. For mobbende elever var relativ reduksjon fra T1 til T3 på 31 % (fra 6,1 % til 4,2 %). Forskerne mener disse funnene indikerer at det kan ta lenger tid å oppnå gode resultater blant eldre elever sammenlignet med elever på barnetrinnet og at det er indikasjoner på at dette blant annet kommer av at vesentlige programkomponenter ikke blir like godt implementert som på lavere klassetrinn (Olweus & Limber, 2010; Olweus & Kallestad, 2010).

Utenlandske evalueringer

Det er gjennomført evalueringer av Olweusprogrammet av programutviklers samarbeidspartnere i USA. En studie ble gjennomført i South Carolina på midten av 1990-tallet (Limber et al., 2004), i California på 2000-tallet (Pagliocca et al., 2007) og i Pennsylvania (hvor to de to delstudiene fremdeles pågår: Schroeder et al., 2012; Limber et al., 2013). En del av resultatene er beskrevet i rapporter som Ungsinn ikke har hatt tilgang på. Resultater fra South Carolina studien og California studien er imidlertid oppsummert av Olweus & Limber (2010b).

I South Carolina studien ble elleve kontrollskoler i 4., 5. og 6. klasse ($N = 2025$) ble matchet med 28 intervensjonsskoler ($N = 4\ 229$). Programmet ble imidlertid ikke systematisk videreført i år 2 (Olweus og Limber, 2010, a,b). Det ble funnet en signifikant tid x gruppe interaksjon for det å mobbe andre. Reduksjon av andelen elever som mobbet andre, var fra 23,6 % til 19,9 % i intervensjonsskolene, mens andelen ved T1 og T2 ved kontrollskolene var henholdsvis 18,5 % og 20,7 %, altså en økning. Den relative reduksjonen av elever som mobbet andre ved intervensjonsskolene var dermed 27,6% ($p < .001$). Det ble også funnet positive og signifikante effekter av programmet når det gjelder utvikling av antisosial atferd som vandalisering, disiplinproblemer og lignende. Det ble imidlertid ikke funnet noen endring i andelen elever som ble mobbet. Undersøkelsen ble i hovedsak gjennomført i skoler på landsbygden og med en relativt stor andel afro-amerikanske elever. I en oppfølging ett år etter ble det ikke funnet noen endring i mobbeatferd fra baseline (Limber et al., 2004). Artikkelforfatteren forklarer dette resultatet ved at det sannsynligvis kom av dårligere implementering av programmet det andre året.

Studien i California (Olweus & Limber, 2010b; Pagliocca et al., 2007) ble gjennomført ved tre skoler over en treårsperiode. Det ble funnet en nedgang i andel elever som rapporterte å bli mobbet på 21% etter ett år og 14% etter to år, og en nedgang i andel elever som rapporterte å mobbe andre på 8% etter ett år og 17% etter to år.

Det pågår to større implementerings- og evalueringsprosjekt i Pennsylvania med ca. 200 skoler og mer enn 100 000 elever (Schroeder et al., 2012). Et av disse prosjektene skjer i samarbeid med Department of Education i Pennsylvania. Foreløpige resultater fra de to første

to årene av denne implementeringen viser at det overordnet sett er en nedgang i å mobbe andre, en oppfatning blant elevene at lærerne jobbet mer aktivt mot mobbing, økt antall elever som rapporterte at de vill hjelpe andre elever som ble mobbet og en nedgang i antall elever som passivt ville være med på mobbingen. Når det gjaldt elevs rapportering på å bli mobbet, var resultatene litt varierende på tvers av aldere og grupper.

I tillegg er det gjennomført to evalueringsstudier i USA av Olweusprogrammet der programutvikler verken direkte eller indirekte har vært involvert. Den ene av disse har vært gjennomført i Philadelphia hvor Black og Jackson (2007) undersøkte effektene av Olweusprogrammet i seks skoler som hver bestod av fra 456 til 1295 elever. I tillegg til kartlegging i form av spørreskjema målte Black og Jackson (2007) effekten av grammet i form av observasjoner av mobbeatferd i situasjoner som av elevene hadde blitt beskrevet som situasjoner der mobbing hyppig fant sted. Resultatene viste at etter fire år hadde forekomsten av mobbeatferd i risikosituasjonene falt med 45% etter fire år. Resultatet fra spørreskjemaet ga derimot en økning i det å bli mobbet på 5%. Her var imidlertid frafallet så stort (57%) at resultatene er svært usikre.

Den andre studien ble gjennomført i staten Washington, der Olweusprogrammet ble innført ved syv skoler og sammenlignet med tre kontrollskoler, som innførte andre tiltak mot mobbing (Bauer et al. 2007). Resultatene viste at de syv Olweus-skolene i større grad implementerte kjerneelementene i Olweusprogrammet enn kontrollskolene. Resultatene viste en reduksjon i andel elever som rapporterte relasjonell mobbing på 28% og fysisk mobbing på 37%, men bare hos ikke-fargede elever. Disse utgjorde 40% av elevene. For hele elevgruppen ble det ikke funnet positive effekter.

I følge tiltakseier er Olweusprogrammet er også implementert med positive resultater i et stort antall skoler i Litauen, Sverige og på Island. Erfaringen fra disse implementeringene er beskrevet i interne rapporter. Det finnes også rapporter fra evalueringer av i England (Whitney, Rivers, Smith, & Sharp, 1994), Canada (Pepler, Craig, Ziegler, & Charach, 1994) og Irland (O'Moore, & Minton, 2005), men ifølge tiltakseier er dette tiltak som kun er inspirert av Olweusprogrammet.

Meta-analyse:

Tofti og Farrington (2009) har gjennomført en meta-analyse av effekt av anti-mobbeprogrammer fra hele verden der Olweusprogrammet også inngår. I alt 44 studier med 24 programmer ble inkludert i analysene, deriblant 5 av de norske studiene av Olweusprogrammet (Bergen 1 og 2, Oslo 1 og 2, samt den norske nasjonale studien som omfatter tre studier). I meta-analysen inngikk studier med ulike design, men der man som et minimum hadde brukt en kontrollgruppe eller en sammenligningsgruppe. I denne studien benytter de Odds ratio (OR) som mål på effektstørrelse. Dette er et mål som sammenligner odds for et utfall (som å bli mobbet) mellom to grupper (her: skoler med og uten mobbeprogram). OR = 1 betyr at det er lik odds for å bli mobbet i begge grupper, og at programmet dermed ikke har noen effekt. Er OR > 1,0 betyr det en positiv effekt i favør av de som har anvendt et mobbeprogram (gitt måten gruppene er definert i meta-analysen).

Forfatterne konkluderer med at skolebaserte anti-mobbe programmer er relativt effektive når det gjelder å redusere mobbeproblem (det å mobbe og det å bli mobbet), selv om det var betydelig variasjon mellom programmene når det gjelder effektivitet. Reduksjonen av andelen elever som mobbet ved intervensjonsskolene var på ca. 20-23 %, mens tilsvarende tall for de som blir mobbet var 17-20%. Olweusprogrammet og program som bygger på dette, er i denne meta-analysen omtalt som de mest framgangsrrike programmene. Gjennomsnittlig OR for å bli mobbet var på 1,29 basert på alle de 44 studiene, mens OR verdiene fra de 5 studiene på Olweus-programmet var mellom 1,43 og 2,89. Alle evalueringer av andre program enn Olweusprogrammet var førstegangsundersøkelser eller demonstrasjonsprosjekt, og effektene er dermed mer usikre.

Spredningspolitikk og implementeringsstrategier

Alle grunnskoler i landet er gjennom Utdanningsdirektoratet invitert til å søke om og ta i bruk Olweusprogrammet. Fra 2001 til 2014 har ca. 600 skoler i Norge tatt i bruk programmet. Dessuten har ca. 100 skoler tatt i bruk programmet før 2001 i forbindelse med andre prosjekt.

Dersom en skole får innvilget sin søknad om deltakelse pålegges skolen følgende:

- Å sende bekreftelse på at skolen ønsker å delta, samt at rektor og minst halvparten av personalet har en positiv holdning til innføringen av programmet
- Å avtale med egen instruktørkandidat eller inngå avtale med ferdig utdannet instruktør
- Å planlegge oppstart og implementering i samarbeid med instruktør etter beskrevet implementeringsmodell.
- Å forplikte seg til å gjennomføre programmet ifølge programmets innføringsmodell.

I innføringsperioden blir det utdannet Olweusinstruktører som blir fulgt opp med veiledning og nettverksmøter. Instruktørene utdanner nøkkelpersoner på de enkelte skolene og følger opp disse med kurs og veiledning. Nøkkelpersonene leder arbeidet med de pedagogiske samtalegruppene (se «Metoder»).

Kvalitetssikring av tiltaket

Etter at innføringsperioden på 18 måneder er over, anbefales det at skolen følger ”System for kvalitetssikring av Olweusprogrammet”. Dette systemet er skolens og rektors verktøy for å sikre videreføring og vedlikehold av programmet, men med en mindre ressursinnsats enn i innføringsperioden.

Hovedkomponentene i dette kvalitetssikringssystemet er:

- Beskrivelse av en minimumsstandard for hva skolen må gjennomføre av tiltak
- En kvalitetsplan der skolen beskriver hvordan system og tiltak blir ivarettatt
- Rutiner for og dokumentasjon av tiltakene i standarden samt eget system for

- Avvikshåndtering.
- Dokumentasjon som en del av intern kvalitetssikring.

Skoler som følger kvalitetssikringssystemet og oppfyller visse vilkår, kan bli sertifisert etter revisjon og få status som Olweusskole.

Kostnadene for implementering av tiltaket

Helsedirektoratet og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet gir årlige tilskudd til RKBU Vest, Uni Helse, bl.a. for implementeringsarbeid, utvikling og forskning på Olweusprogrammet. I tillegg har Utdanningsdirektoratet, over år vært en sentral bidragsyter til implementeringen av programmet, og har en støtteordning som varer ut 2014.

Kostnader for skolen:

- Frikjøp av utdannet instruktør som ikke arbeider ved egen skole: ca.kr. 30 000.-
- Frikjøp av utdannet instruktør ved egen skole: ca. kr. 10 000.-

I 2013 er materiellkostnadene for en skole med barnetrinn og 40 ansatte ca. kr 13.500. - For en ungdomsskole med 60 ansatte ca. kr19.500.

Ved en innføring over 18 måneder vil en personalgruppe på 40 ansatte benytte totalt ca. 2600 timer. Det anbefales at tiden til dette tas av rammen til personalets utviklingsarbeid. En lovmessig forankring av arbeidet vil ligge i Opplæringslovens §13.10 vedrørende ansvaret skoleeier har for å sikre at kravene i kapittel 9a ivaretas på den enkelte skole.

Ungsinnpanelets vurdering av tiltaket

Olweusprogrammet mot mobbing og antisosial atferd er grundig beskrevet gjennom et omfattende materiell, fagartikler og bokkapitler. Tiltaket har klart formulerte mål og metodene som benyttes er godt fremstilt.

Tiltaket har en god teoretisk forankring, der det er en logisk sammenheng mellom målsetninger, metodevalg og målgruppe. Mekanismene man i Olweusprogrammet antar fører til mindre mobbing og antisosial atferd er forankret i flere relevante teoretiske perspektiver.

Det er gjennomført totalt syv effektstudier av Olweusprogrammet og dets forløpere i Norge. Seks av disse studiene har benyttet et utvidet alderskohort design, mens den syvende studien har et ikke-randomisert gruppe design med intervensjons- og kontroll skoler. I tillegg er det gjennomført en 5-årig oppfølgingsstudie med det utvidede alderskohort-designet i 14 Oslo-skoler. Gjennomgående viste alle studiene en nedgang både i andelen barn som mobbet og andelen barn som ble mobbet. Reduksjonen var på mellom 30 og 60 %.

Det kan være vanskelig å gjennomføre RCT studier av god kvalitet i skolen. Ungsinn anser utvidet alderskohort design til å være et godt alternativ for å avdekke effekter for skoleintervensjoner. Designet inkluderer sammenligningsbetingelser og korrigerer også for modning med alder. Det er en stor styrke at det er gjennomført så mange norske studier på Olweusprogrammet med konsistente resultater. Resultatene holder seg på tvers av studier og tid. Det er funnet gode effekter av programmet både for elever i øvre del av barneskolen og på ungdomskolen, selv om effektene ser ut til å være litt bedre på barneskolen.

Det er imidlertid en svakhet at ingen av studiene er publisert i sin helhet som vitenskapelige artikler i fagfellevurderte (peer-reviewed) tidsskrift. I rapporteringen av resultatene mangler det en del metodisk og statistisk informasjon. Derfor er det vanskelig å gjøre en fullstendig vurdering av den metodiske kvaliteten på studiene. Studiene er gjennomført i samarbeid programutvikler, og det finnes ikke norske uavhengige replikasjoner.

Det finnes amerikanske studier som kan betraktes som uavhengige replikasjoner (Bauer et al. 2007; Schroeder et al., 2012). Resultatene viser enkelte positive resultater med samme tendenser som de norske. Resultatene er imidlertid mindre ensartede og viser mindre effekter. For enkelte grupper av elever er det ingen effekter. I vurderingen av om Olweusprogrammet har effekt i Norge vil anser Ungsinn de norske studiene som mest relevante.

Ungsinns klassifisering:

Olweus programmet er grundig beskrevet, har en god teoretisk forankring og har vist konsistente effekter gjennom mange norske studier. Forskningsdesignet som er brukt vurderes til å være av god kvalitet, og det er funnet positive effekter av programmet gjennom uavhengige replikasjoner av studiene i utlandet. Tiltaket klassifiseres som dokumentert virksomt på evidensnivå 4, med dokumentasjonsgrad 5 (*****).

Referanser

Bauer, N., Lozano, P. & Rivara, F. P. (2007). The effectiveness of the Olweus Bullying Prevention Program in Public Middle Schools: A controlled trial. *Journal of Adolescent Health, 40*, 266-274.

Black, S. A. & Jackson, E. (2007). Using bullying incident density to evaluate the Olweus Bullying Prevention Programme. *School Psychology International, 28*, 623-638.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Limber, S. P., Nation, M., Tracy, A. J., Melton, G. B. & Flerx, V. (2004). Implementation of the Olweus Bullying Prevention Program in the Southeastern United States. In P. K.

- Smith, D. Pepler & K. Rigby (red.), *Bullying in schools: How successful can interventions be?* (s. 55-79). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Limber, S., Olweus, D., Breivik, K., & Wang, W. (2013). Evaluation of the Olweus Bullying Prevention Program in a large scale study in Pennsylvania: 2008-2011. Report to the Highmark Foundation.
- Olweus bullying. (udatert). I *Blueprints for healthy youth development*. Hentet fra: <http://www.blueprintsprograms.com/factSheet.php?pid=17ba0791499db908433b80f37c5fbc89b870084b>, 08.02.2014.
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Washington, D.C.: Hemisphere (Wiley).
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program. I Pepler, D. J. & Rubin, K. H. (red.). *The development and treatment of childhood aggression* (s. 411-448). Hillsdale N. J.: Erlbaum.
- Olweus, D. (1992). *Mobbing i skolen, Hva vet vi og hva kan vi gjøre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Olweus, D. (1993). Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes. I: Rubin, K.H. & Asendorf, J.B. (red). *Social withdrawal, inhibition, and shyness in childhood*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 1171-1190.
- Olweus, C. (1996). *Olweus spørreskjema om mobbing*. Bergen: Universitetet I Bergen, HEMIL-senteret.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12, 495-510.
- Olweus, D. (1999). Norway. I Smith, P. et al. (red.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective* (s. 28-48). London: Routledge.
- Olweus, D. (2005). A useful evaluation design, and effects of the Olweus bullying prevention program. *Psychology, Crime & Law*, 11, 389-402.
- Olweus, D. (2010a). Understanding and researching bullying: Some critical issues. I S. S. Jimerson, S. M. Swearer & D. L. Espelage (red.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (s. 9-33). New York, NY: Routledge.

- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12, 495-510. Doi: 10.1007/BF03172807.
- Olweus, D. (2012). *Olweusprogrammet mot mobbing og antisosial atferd – personalveiledning*. Bergen: Uni Research ved RKBU Vest, Uni Helse.
- Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges. In *Annual Review of Clinical Psychology*, 9, 751-780.
- Olweus, D. & Alsaker, F. D. (1991). Assessing change in a cohort longitudinal study with hierarchical data. I Magnusson, D. et al. (red.), *Problems and methods in longitudinal research* (s. 107-132). New York: Cambridge University Press.
- Olweus, D., & Kallestad, J. H. (2010). The Olweus Bullying Prevention Program: Classroom effects at different grade levels. I K. Osterman (red.), *Indirect and direct aggression* (s.115-131). New York: Peter Lang.
- Olweus, D. & Limber, S. P. (2010a). The Olweus Bullying Prevention Program: Implementation and valuation over two decades. In S. R. Jimerson, S. M. Swearer, & D. L. Espelage (red.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (s. 377-401). New York: Routledge.
- Olweus, D. & Limber, S. (2010b). Bullying in school: Evaluation and dissemination of the Olweus bullying prevention program. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80, 124-134.
- Olweus, D. & Solberg, C. (2006). *Mobbing blant barn og unge - informasjon og veiledning til foreldre og andre voksne*. Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Nedlastet fra www.bufetat.no/foreldreveiledning.
- O'Moore, A.M., & Minton, S.J. (2005). Evaluation of the effectiveness of an anti-bullying programme in primary schools. *Aggressive Behavior*, 31, 609-622.
- Pagliocca, P. M., Limber, S. P., & Hashima, P. (2007). Evaluation report for the Chula Vista Olweus Bullying Prevention Program. Final report prepared for the Chula Vista Police Department.
- Patterson, G. R. (1982). *Coercive family process*. Eugene, Oregon: Castalia Publishing Co.
- Pepler, D.J., Craig, W.M., Ziegler, S., & Charach, A. (1994). An evaluation of an anti-bullying intervention in Toronto schools. *Canadian Journal of Community*, 13, 95-110.

- Solberg, M. & Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus bully/victim questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29, 239-268.
- Schroeder, D., Good, K., Barto, S., Saylor, J., & Masiello, M. (2012). The Implementation of a Statewide Bullying Prevention Program: Preliminary Findings From the Field and the Importance of Coalitions. *Health Promotion Practice*, 13(4), 489-495.
- Tofti, M. & Farrington, D. P. (2009). What works in preventing bullying: effective elements of anti-bullying programs. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 1, 13-23.
- Walker, H. M., Hops, H. & Fiegenbaum, E. (1976). Deviant classroom behavior as a functioning of combinations of social and token reinforcement and cost contingency. *Behavior Therapy*, 7, 76-88.
- Whitney, I., Rivers, I., Smith, P.K., & Sharp, S. (1994). The Sheffield Project: Methodology and findings. In P.K. Smith and S. Sharp (eds.). *School bullying: Insights and perspectives* (s. 20-56). London, England: Routledge.